SCIENCE HUB REVIEW
2026
Volume 1
Issue 2
www.sciencehubreview.uz
ILMIY ELEKTRON JURNAL

ZAMONAVIY O‘ZBEK TILIDA NEOLOGIZMLARNING SHAKLLANISHI VA QO‘LLANILISHI

Abduraxmonova Masturaxon Ma’murjon qiz

Farg‘ona davlat universiteti, Chet tillari fakulteti, Filologiya va tillarni o‘qitish yo‘nalishi 3-kurs talabasi
ORCID:0009-0006-6397-9385

Annotatsiya
Mazkur maqolada zamonaviy o‘zbek tilida neologizmlarning shakllanishi, ularning paydo bo‘lish omillari, qo‘llanish doirasi hamda o‘zbek adabiy tilining rivojlanishidagi o‘rni tahlil qilinadi. Bugungi kunda globallashuv, raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi, internet va ijtimoiy tarmoqlarning keng tarqalishi natijasida o‘zbek tilining lug‘at tarkibida sezilarli o‘zgarishlar yuz bermoqda. Ayniqsa, texnologiya, iqtisodiyot, ta’lim, ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy hayot bilan bog‘liq yangi tushunchalarni ifodalash ehtiyoji natijasida ko‘plab yangi so‘z va birikmalar tilimizga kirib kelmoqda. Maqolada neologizmlarning o‘zlashma so‘zlar, so‘z yasash, semantik o‘zgarish kabi usullar orqali shakllanishi ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, zamonaviy o‘zbek tilida “bloger”, “podkast”, “startap”, “onlayn”, “kiberxavfsizlik”, “raqamlashtirish”, “marketpleys” kabi birliklarning qo‘llanish xususiyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari yangi leksik birliklarning o‘zbek tilining lug‘at tarkibini boyitayotganini, biroq ularni me’yorlashtirish va adabiy til talablariga moslashtirish masalasi dolzarb ekanini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar
O‘zbek tili, neologizm, yangi so‘zlar, leksika, o‘zlashma so‘zlar, so‘z yasalishi, raqamli kommunikatsiya, til taraqqiyoti, til me’yori.

KIRISH

Til jamiyat bilan birgalikda rivojlanadigan, doimiy ravishda o‘zgarib va takomillashib boradigan ijtimoiy hodisadir. Jamiyat hayotida yuz berayotgan siyosiy, iqtisodiy, ilmiy, texnologik va madaniy o‘zgarishlar bevosita tilning lug‘at tarkibida ham o‘z aksini topadi. Yangi tushunchalarning paydo bo‘lishi ularni ifodalovchi yangi so‘z va iboralarning shakllanishiga sabab bo‘ladi. Bunday yangi til birliklari tilshunoslikda neologizmlar deb yuritiladi. XXI asrda axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi, internet tarmog‘ining kengayishi va ijtimoiy tarmoqlarning kundalik hayotning ajralmas

qismiga aylanishi natijasida tillarning leksik tarkibida katta o‘zgarishlar kuzatilmoqda. Bu jarayon o‘zbek tiliga ham bevosita ta’sir ko‘rsatmoqda. Bir necha yil avval kam qo‘llangan yoki umuman mavjud bo‘lmagan “bloger”, “podkast”, “startap”, “onlayn ta’lim”, “kiberxavfsizlik”, “raqamlashtirish”, “marketpleys” kabi birliklar bugungi kunda ommaviy kommunikatsiyada faol ishlatilmoqda. Neologizmlarning paydo bo‘lishi tilning zaiflashayotganini emas, aksincha, uning jamiyat ehtiyojlariga mos ravishda rivojlanayotganini ko‘rsatadi. Biroq yangi birliklarning tilga kirib kelishi bilan bir qatorda ularni qanday yozish, talaffuz qilish, grammatik jihatdan moslashtirish va adabiy til me’yorlariga kiritish masalalari ham yuzaga keladi.

Zamonaviy o‘zbek tilida neologizmlarning katta qismi boshqa tillardan, ayniqsa ingliz tilidan o‘zlashtirilayotganini kuzatish mumkin. Buning asosiy sababi zamonaviy texnologiyalar, biznes, internet va raqamli madaniyatning katta qismi xalqaro miqyosda ingliz tili orqali rivojlanayotganidir. Masalan, “bloger”, “startap”, “podkast”, “layk”, “kontent”, “marketing”, “brend”, “onlayn” kabi birliklar kundalik nutqda keng qo‘llanmoqda.Shu bilan birga, o‘zbek tilining ichki imkoniyatlari asosida yaratilayotgan yangi birliklar ham mavjud. “Raqamlashtirish”, “kiberxavfsizlik”, “videodars”, “elektron hukumat”, “masofaviy ta’lim” kabi birliklar yangi tushunchalarni ifodalash ehtiyoji asosida shakllangan. Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi zamonaviy o‘zbek tilidagi neologizmlarning shakllanish manbalari va usullarini aniqlash, ularning qo‘llanish doirasini o‘rganish hamda o‘zbek adabiy tilining rivojlanishidagi ahamiyatini ko‘rsatishdan iborat.

Tadqiqotning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

1.Neologizm tushunchasining lingvistik mohiyatini aniqlash;

2. Zamonaviy o‘zbek tilida yangi leksik birliklarning paydo bo‘lish sabablarini o‘rganish;

3.Neologizmlarning shakllanish usullarini aniqlash;

4. O‘zbek tilidagi zamonaviy neologizmlarni mavzuviy jihatdan tasniflash;

5. Ularning ommaviy axborot vositalari va internet kommunikatsiyasidagi qo‘llanishini tahlil qilish;

6.Yangi so‘zlarni me’yorlashtirish bilan bog‘liq muammolarni ko‘rsatish.

Tadqiqot obyekti sifatida zamonaviy o‘zbek tilida faol qo‘llanayotgan yangi leksik birliklar tanlandi. Tadqiqot predmeti esa o‘zbek tilidagi neologizmlarning shakllanishi, semantik xususiyatlari va qo‘llanish jarayonlaridan iborat.

METODLAR

Tadqiqotda zamonaviy o‘zbek tilidagi neologizmlarni o‘rganish uchun bir nechta lingvistik metodlardan foydalanildi. Jumladan, tavsifiy, qiyosiy, komponent tahlil, semantik va kontekstual tahlil metodlari asosiy metodologik vosita sifatida qo‘llanildi. Tavsifiy metod orqali zamonaviy o‘zbek tilida uchraydigan yangi so‘z va birikmalar aniqlanib, ularning ma’nosi va qo‘llanish xususiyatlari izohlandi.

Qiyosiy metod yordamida o‘zbek tiliga boshqa tillardan kirib kelgan birliklarning asl shakli va o‘zbek tilidagi qo‘llanish shakli o‘rtasidagi farqlar o‘rganildi. Ayniqsa, ingliz tilidan o‘zlashgan birliklar misolida fonetik, morfologik va semantik moslashuv jarayonlariga e’tibor qaratildi. Semantik tahlil yordamida yangi birliklarning ma’no xususiyatlari o‘rganildi. Ayrim birliklar boshqa tildan tayyor holda o‘zlashtirilgan bo‘lsa, ayrimlari o‘zbek tilidagi mavjud so‘zlarning yangi ma’no kasb etishi natijasida

shakllangan. Kontekstual tahlil yangi birliklarning real kommunikativ muhitdagi qo‘llanishini aniqlashga xizmat qildi. Bunda internet nashrlari, ijtimoiy tarmoqlardagi yozma kommunikatsiya, reklama matnlari va zamonaviy ommaviy axborot vositalarida uchraydigan til birliklariga e’tibor qaratildi.

Tadqiqot materiali sifatida zamonaviy o‘zbek tilida faol qo‘llanayotgan texnologik, ijtimoiy, iqtisodiy va media sohalariga oid yangi leksik birliklar tanlandi.

Neologizmlarni tahlil qilishda ularning paydo bo‘lish manbasi ham muhim hisoblanadi. Shu jihatdan ular shartli ravishda quyidagi guruhlarga ajratildi:

- o‘zbek tilining ichki imkoniyatlari asosida yaratilgan birliklar;
- boshqa tillardan o‘zlashtirilgan birliklar;
- kalkalash orqali hosil qilingan birliklar;
- mavjud so‘zlarning yangi ma’no kasb etishi asosida yuzaga kelgan birliklar;
- qisqartma va yangi birikmalar asosida shakllangan birliklar.

Bunday tasnif zamonaviy o‘zbek tilidagi leksik yangilanish jarayonini tizimli ravishda o‘rganish imkonini beradi

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari zamonaviy o‘zbek tilida neologizmlarning paydo bo‘lishi bir nechta asosiy omillar bilan bog‘liqligini ko‘rsatdi.

Birinchi va eng muhim omil — ilmiy-texnik taraqqiyot. Yangi texnologiyalar paydo bo‘lishi natijasida ularni ifodalovchi yangi terminlarga ehtiyoj tug‘iladi. Masalan, “sun’iy intellekt”, “kiberxavfsizlik”, “bulutli texnologiya”, “raqamlashtirish”, “onlayn platforma” kabi birliklar texnologik taraqqiyot bilan bog‘liq ravishda faol qo‘llanmoqda.

Ikkinchi omil — internet va ijtimoiy tarmoqlarning rivojlanishi. Bugungi yoshlar nutqida va internet kommunikatsiyasida “bloger”, “layk”, “post”, “stories”, “kontent”, “podkast”, “obunachi”, “kanal”, “strim” kabi birliklar keng tarqalgan. Ularning ayrimlari o‘zbek tilining faol lug‘at qatlamiga kirib ulgurgan bo‘lsa, ayrimlari hali ham nisbatan yangi birlik sifatida qaraladi.

Uchinchi omil — globallashuv va xalqaro aloqalarning kengayishi. Turli davlatlar o‘rtasidagi iqtisodiy, ilmiy va madaniy aloqalarning kuchayishi natijasida boshqa tillardan yangi so‘zlarning o‘zlashtirilishi tezlashmoqda.

To‘rtinchi omil — ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy o‘zgarishlar. Jamiyatdagi yangi munosabatlar, yangi kasblar, yangi xizmatlar va iqtisodiy mexanizmlar ham tilning lug‘at tarkibiga ta’sir ko‘rsatadi.

Zamonaviy o‘zbek tilidagi neologizmlarni sohalar bo‘yicha quyidagicha guruhlash mumkin:

Soha	Neologik birliklarga misollar
Texnologiya	kiberxavfsizlik, raqamlashtirish, onlayn platforma
Iqtisodiyot	startap, marketpleys, frilans
Ta’lim	videodars, onlayn ta’lim, masofaviy ta’lim

Media	Bloger, kontent, podkast, striming, kontent
Kundalik kommunikatsiya	layk, post, obunachi

O‘zlashma neologizmlar

Zamonaviy o‘zbek tilidagi yangi birliklarning sezilarli qismi o‘zlashma so‘zlar hisoblanadi. Ayniqsa, ingliz tilining ta’siri kuchli. Masalan, “bloger” so‘zi internetda muntazam ravishda material joylashtiruvchi shaxsni anglatadi. “Podkast” esa internet orqali tarqatiladigan audio yoki video ko‘rsatuv shaklini bildiradi.

Startap” so‘zi qisqa vaqt ichida keng tarqalib, iqtisodiy va biznes terminologiyasining faol birliklaridan biriga aylandi. “Marketpleys” esa bir nechta sotuvchi va xaridorlarni yagona raqamli platformada birlashtiruvchi elektron savdo maydonini ifodalash uchun ishlatilmoqda.

O‘zlashma birliklarning o‘zbek tiliga kirib kelishi jarayonida ularning fonetik va grammatik jihatdan moslashuvi ham kuzatiladi. Masalan, “bloger” so‘ziga o‘zbek tilining grammatik qo‘shimchalari bemalol qo‘shiladi: “blogerlar”, “blogerning”, “blogerga”, “blogerlik”. Bu esa mazkur birlikning o‘zbek tilining grammatik tizimiga ma’lum darajada moslashganini ko‘rsatadi.

So‘z yasash orqali hosil bo‘lgan birliklar

O‘zbek tili yangi so‘zlarni yaratish uchun o‘zining ichki imkoniyatlariga ham ega. So‘z yasovchi qo‘shimchalar yordamida yangi birliklar hosil qilinadi.

Masalan:

raqam + lashtir + ish → raqamlashtirish

bloger + lik → blogerlik

raqamli + lashtirish → raqamlashtirish

Bunday jarayon tilning ichki rivojlanish mexanizmlari asosida yangi tushunchalarni yaratish, ifodalash imkonini beradi.

Neologizmlarning yana bir qismi boshqa tildagi birliklarning tarkibiy qismlarini o‘zbek tiliga bevosita tarjima qilish orqali yuzaga keladi. Masalan, “sun’iy intellekt”, “elektron hukumat”, “masofaviy ta’lim”, “bulutli texnologiya” kabi birliklar xalqaro ilmiy-texnik terminologiya ta’sirida shakllangan.

Bunday birliklarning afzalligi shundaki, ular o‘zbek tilining ichki imkoniyatlari yordamida yangi tushunchani ifodalaydi va shu sababli foydalanuvchi uchun ma’nosi nisbatan tushunarli bo‘lishi mumkin.

MUHOKAMA

Neologizmlarning o‘zbek tiliga kirib kelishi tabiiy til jarayonidir. Har qanday tirik til jamiyatdagi yangiliklarni ifodalash uchun yangi vositalarga ehtiyoj sezadi. Shuning uchun yangi so‘zlarning paydo bo‘lishini til taraqqiyotining muhim ko‘rinishlaridan biri sifatida baholash mumkin.

Biroq neologizmlarning haddan tashqari va tartibsiz qo‘llanilishi ayrim muammolarni ham yuzaga keltiradi. Ayniqsa, bitta tushunchaning turli shakllarda yozilishi yoki bir nechta muqobil variantning parallel ravishda ishlatilishi til me’yorining barqarorligiga ta’sir qilishi mumkin. Masalan, internet kommunikatsiyasida ayrim xorijiy birliklar asl shaklida ishlatiladi, ayrim hollarda esa ularning o‘zbekcha muqobillari qo‘llanadi. Bu holat til foydalanuvchilarida qaysi variant adabiy til talablariga mos kelishi haqida savol tug‘diradi.

Shu sababli zamonaviy o‘zbek tilidagi yangi birliklarni o‘rganish, ularning ma’nosini aniqlash, imlo va talaffuz me’yorlarini belgilash hamda zarur hollarda o‘zbekcha muqobillarini ishlab chiqish muhim vazifalardan biridir.

Neologizmlarning ayniqsa yoshlar nutqidagi o‘rni alohida e’tiborga loyiq. Ijtimoiy tarmoqlardan faol foydalanadigan yoshlar qisqa va qulay kommunikatsiya vositalaridan foydalanishga moyil. Natijada yangi so‘zlar, qisqartmalar va aralash til birliklari tez tarqaladi.Masalan, internet kommunikatsiyasida “post”, “layk”, “kontent”, “story”, “reels”, “bloger” kabi birliklar tez-tez uchraydi. Bunday birliklarning ayrimlari umumxalq nutqiga ham o‘tib, faqat internetga xos termin bo‘lib qolmayapti.

Bu jarayon tilshunoslik oldiga yangi vazifalarni qo‘ymoqda. Avvalgi davr tilshunosligida asosiy tadqiqot manbasi badiiy asarlar, gazeta va jurnallar bo‘lgan bo‘lsa, bugungi kunda ijtimoiy tarmoqlar, bloglar, elektron nashrlar va boshqa raqamli matnlar ham til materialining muhim manbasiga aylanmoqda.

Shu nuqtayi nazardan, o‘zbek tilining raqamli korpusini rivojlantirish va internetdagi o‘zbekcha matnlarni tizimli ravishda tadqiq qilish kelajakdagi muhim yo‘nalishlardan biri hisoblanadi.

Neologizmlarning yana bir muhim jihati — ularning vaqtinchalik yoki doimiy bo‘lishidir. Har qanday yangi so‘z ham tilning doimiy lug‘at tarkibida saqlanib qolmaydi. Ayrim birliklar ma’lum bir davr yoki hodisa bilan bog‘liq bo‘lib, vaqt o‘tishi bilan faol qo‘llanishdan chiqib ketishi mumkin. Boshqa birliklar esa keng ommalashib, umumxalq tilining bir qismiga aylanadi. Demak, neologizmning til tizimida mustahkam o‘rin egallashi uchun uning keng kommunikativ ehtiyojni qondirishi, ko‘p marotaba qo‘llanishi va tilning fonetik hamda grammatik tizimiga moslashishi muhim ahamiyatga ega.

O‘zbek tilida neologizmlarni me’yorlashtirish masalasida lingvistlar, ommaviy axborot vositalari, ta’lim tizimi va davlat tiliga oid tashkilotlarning hamkorligi muhimdir. Yangi terminlarning yagona shaklini ishlab chiqish va ommalashtirish tilning barqarorligini ta’minlashga yordam beradi.

Shuningdek, barcha xorijiy so‘zlarni majburan o‘zbekchalashtirish ham, barcha yangi tushunchalarni xorijiy shaklda qabul qilish ham maqbul yondashuv emas. Har bir birlikning qo‘llanish chastotasi, ma’nosi, xalq uchun tushunarliligi va o‘zbek tilining ichki imkoniyatlari hisobga olinishi lozim. Masalan, agar yangi tushuncha uchun o‘zbek tilida tabiiy va aniq muqobil yaratish imkoniyati mavjud bo‘lsa, bunday muqobilni ishlab chiqish maqsadga muvofiq. Ammo xalqaro miqyosda keng qo‘llanadigan va o‘zbek tilida ham faol o‘zlashib ketgan ayrim terminlarni tabiiy ravishda qabul qilish til taraqqiyotining odatiy jarayonidir.

Shunday qilib, neologizmlar o‘zbek tilining lug‘at tarkibini boyituvchi asosiy omillardan biri bo‘lib, ularning paydo bo‘lishi jamiyatdagi o‘zgarishlarning bevosita lingvistik ifodasidir.

XULOSA

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy o‘zbek tilida neologizmlarning paydo bo‘lish jarayoni globallashuv, texnologik taraqqiyot, internet, ijtimoiy tarmoqlar, iqtisodiy va ijtimoiy o‘zgarishlar bilan chambarchas bog‘liq.

Yangi leksik birliklar o‘zbek tiliga asosan o‘zlashma so‘zlar, so‘z yasash, kalkalash va mavjud so‘zlarning yangi ma’no kasb etishi orqali kirib kelmoqda. Ayniqsa, ingliz tilidan o‘zlashtirilayotgan texnologik, iqtisodiy va media terminlari zamonaviy o‘zbek tilining lug‘at tarkibida faol qatlamni tashkil etmoqda.

“Bloger”, “podkast”, “startap”, “marketpleys”, “kontent”, “onlayn”, “kiberxavfsizlik”, “raqamlashtirish” kabi birliklarning faol qo‘llanilishi zamonaviy jamiyat ehtiyojlari bilan bevosita bog‘liq. Ularning ayrimlari o‘zbek tilining fonetik va grammatik tizimiga moslashib, faol leksik birliklarga aylanmoqda.

Neologizmlar tilning rivojlanish jarayonini aks ettirishi bilan birga, til me’yorlarini takomillashtirish masalasini ham kun tartibiga qo‘yadi. Yangi so‘zlarning imlosi, talaffuzi, ma’nosi va qo‘llanish doirasini ilmiy asosda belgilash muhim vazifalardan biridir. Kelgusida zamonaviy o‘zbek tilidagi neologizmlarni korpus lingvistikasi, kompyuter lingvistikasi va raqamli tilshunoslik metodlari asosida yanada kengroq o‘rganish maqsadga muvofiq. Ayniqsa, ijtimoiy tarmoqlar va internet matnlarining lingvistik xususiyatlarini tizimli o‘rganish yangi tadqiqotlar uchun katta imkoniyat yaratadi.

Umuman olganda, neologizmlar o‘zbek tilining zaiflashuvi emas, balki uning zamonaviy ijtimoiy va kommunikativ ehtiyojlarga mos ravishda rivojlanayotganidan dalolat beradi. Tilning boyishi va yangilanishi tabiiy jarayon bo‘lib, uning samarali kechishi uchun yangi birliklarni ilmiy jihatdan o‘rganish, me’yorlashtirish va amaliyotga to‘g‘ri tatbiq etish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Hojiyev A. Tilshunoslik terminlarining izohli lug‘ati. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2002.

2.Rahmatullayev Sh. Hozirgi adabiy o‘zbek tili. – Toshkent: Universitet, 2006.

3.Jamolxonov H. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. – Toshkent: Talqin, 2005.

4.Mahmudov N. Til va jamiyat. – Toshkent: O‘zbekiston, 2014.

5. Nurmonov A. O‘zbek tilshunosligi tarixi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2002.

6. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. 5 jildlik. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2006–2008.

7. O‘zbek tilining imlo lug‘ati. – Toshkent: Akademnashr.

8. Crystal D. A Dictionary of Linguistics and Phonetics. – Oxford: Blackwell.

9. Yule G. The Study of Language. – Cambridge: Cambridge University Press.

10. Bauer L. English Linguistics: An Introduction. – Cambridge: Cambridge University Press.

11. Asadov T., Saidova X. O‘zbek lug‘at qatlamidagi neologik shaxs otlari va ularning tarkibiy-mazmuniy tuzilishi // Buxoro davlat universiteti axborotnomasi. – 2024. – №9. – B. 54–58.

12. Nurmonov A., Mahmudov N. Tilshunoslik nazariyasi. – Toshkent: Akademnashr, 2012.

13. Nizamidinova, J. B. qizi ., & Tulishova, G. R. (2025). O‘ZBEK SO'ZLASHUV NUTQIDA NEOLOGIZMLARNING QO'LLANILISHI. INTERNATIONAL SCIENCES, EDUCATION AND NEW LEARNING TECHNOLOGIES, 2(3), 30–36. https://doi.org/10.5281/zenodo.15047782

14.Ozodov S. “Hozirgi o‘zbek tilida neologizmlar” Bitiruv Malakaviy Ishi Alisher Navoiy Nomidagi Toshkent Davlat O‘zbek Tili Va Adabiyoti Universiteti Toshkent – 2018. – B. 61.

15.Xalebaeva-Byokova AA Neologizmlarni yaratishning bir modeli haqida: (ingliz tili materiali bo‘yicha) //AA Xalebaeva-Byokova/universitetararo. Generativ grammatika bo‘yicha konferensiya. Maqolalar.Hisobot-Tartu – 1967, B. 112.

16.Erin Mckean. Oxford dictionary of New Words. Eighth edition. Oxford Dictionary Department. England – 1990